

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία 'Επιθεώρηση • Μάιος 2005 • τεύχος 133 • € 5

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Μάιος 2005
τεύχος 133 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα
Έτήσια (12 τεύχη): 40 €
Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €
Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος
Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες
Έτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:
Άγγελος Έλεφάντης
Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος
υποκ. 132 αριθ. λογαριασμού
401740-48 (παρακαλούμε να
αναγράφεται το όνομα του
καταθέτη)
ή
μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού
Γιά τούς συνδρομητές του
έξωτερικού:
IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324
0174 048
SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης
Ζωναρά 10, Αθήνα 11472
Κωδικός: 1572
τηλ. 210-6470079 &
fax: 210-6470696
e-mail: poliths@otenet.gr
Εκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.
Αγαθίου 3,
Αθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Μαρίνα Κόντη, «Εκστρατεία τουριστικής
συνείδησης»5

Δημήτριος Καράμπελας, Στοιχειά για την ιστορία
της νεολαίας ή εκείνα τα χρόνια τά,
όχι τόσο, παλιά7

Γιώργος Μαργαρίτης, Σχετικά με τον «μή λογικό»
τρόπο παραγωγής13

Άγγελος Έλεφάντης, Τό γαλλικό Όχι:
Οι λόγοι μιās απόρριψης15

Φιλίπ Μυλστέν, Μετά τό «Όχι», στόπ
στήν καταστροφή του γαλλικού δημόσιου
σιδηδρομικού συστήματος!19

Σεβγκιούλ Ούλουντάγ, Κύπρος: Ιστορίες
για περιουσίες και ή μυρωδιά του γιασεμιού22

Όντέτ Βαρών-Βασάρ, Άουσβιτς: Η ανάδυση
μιās δύσκολης μνήμης24

Ρένα Μόλχο, Προβλήματα ένταξης της γενοκτονίας
στή συλλογική εθνική μνήμη: ή περίπτωση
της Θεσσαλονίκης31

Αριέλλα Άσέρ, Απόγονοι θυμάτων και θυτών:
τραύματα της ιστορίας40

Γιώργος Σταθάκης, Τό Σχέδιο Μάρσαλ
και ή ανασυγκρότηση της Ευρώπης47

Κατερίνα Λαμπρινού, Bernard Knox
Οί Αρχαιότεροι Νεκροί Λευκοί Ευρωπαίοι
Άντρες και άλλες σκέψεις για την κλασική
παιδεία51

Γιώργος Μαργαρίτης, Εϋάνθης Χατζηδασιλείου
ΠΕΑΝ (1941-1945). Πανελλήνιος Ένωσις
Άγωνιζόμενων Νέων53

Γιάννης Κουδαράς, Γιώργος Κ. Σταματόπουλος
Έρωτας ανθρώπου μύσης57

Γιάννης Κουδαράς, Στάθης Κουτσούνης
Η τρομοκρατία της όμορφιάς60

Όλγα Σελλά, Ό πολιτισμός και ή πολιτική
του βιβλίου62

Έπιστολές64

Άπό τίς τελευταίες εκδόσεις65

Έξώφυλλο: Γιάννης Μόραλης, Figure.

ΑΠΟΓΟΝΟΙ ΘΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΘΥΤΩΝ: ΤΡΑΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

της 'Αριέλλας 'Ασέρ

Εισαγωγή

Ο ὅρος «τραῦμα τῆς ἱστορίας» εἶναι μάλλον ἀδόκιμος. Ἄς ποῦμε ὅτι ἔχει ἓναν περιγραφικό χαρακτήρα. Πρόκειται γιὰ τὰ ψυχικά τραύματα, πού δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴ συνάντηση τῆς ἱστορίας –στὶς πιὸ ὠμές, στὶς πιὸ βάρβαρες στιγμές της– μὲ τὴν πολυπλοκότητα μιᾶς προσωπικῆς ἱστορίας, μιᾶς βιογραφίας.

Οἱ διαγενεαλογικὲς ἐπιπτώσεις τῆς ἐξόντωσης τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐβραϊσμοῦ ἀπὸ τὸ ναζιστικὸ καθεστῶς, στοὺς ἀπογόνους τῶν διασωθέντων καὶ στοὺς ἀπογόνους τῶν γερμανῶν ἐγκληματιῶν, θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ τίτλος τῆς σημερινῆς ὁμιλίας.

Μέ τὸν ὅρο τραῦμα, ὅμως, ἤθελα νὰ δηλώσω ἐξαρχῆς ὅτι ἀναφέρομαι σὲ μιὰ ρήξη. Τραῦμα: λύση-διάρρηξη τοῦ ψυχικοῦ ἱστοῦ. Καὶ στὴν περίπτωσή μας, ρήξη, τομή, ἐπίθεση, στὴ γενεαλογικὴ συνέχεια, στὴν ἴδια τὴν ἀρχὴ τῆς γενεαλογίας. Ρήξη πού διαπερνᾷ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ ὑποκειμένου ἀλλὰ καὶ τῆς συλλογικότητας στὴν ὁποία ἀνήκει.

Λέγοντας «τραῦμα τῆς ἱστορίας» ἀναφέρομαι σ' ἓνα τραῦμα δυνάμει ἱστορικό, πού μπορεί ἢ ὀφείλει νὰ ἱστοριοποιηθεῖ, νὰ βρεῖ θέση στὴν ἱστορία, διαδικασία ἀντίστοιχη μὲ ἐκείνη τῆς ψυχοποίησης, τῆς ἐνταξης τοῦ τραύματος στὸν ψυχισμό. Δεδομένου ὅτι τὸ τραῦμα, τὸ «φροῦδικό τραῦμα», ἀφορᾷ ἓνα «ἐπώδυνο δίωμα πού ἔμεινε ἀβίωτο, μιὰ ἐμπειρία παρελθούσα ἀλλὰ χωρὶς παρελθόν, ἓνα κενὸ νοήματος, μιὰ ἔλλειψη αἰτιότητας καὶ κυρίως τὸν ψυχικὸ πόνο ἀπὸ κάτι πού κυριολεκτικὰ δὲν ἔλαβε χώρα, παρόλο πού συνέβη» (Γ. Στεφανάντος, περ. Ἐκ τῶν ὑστέρων, τχ. 12, σ. 71).

Ἦθελα ἐπίσης νὰ τονίσω ὅτι μιλώνοντας γιὰ τραῦμα ἀναφέρομαι σὲ «μιὰ δυναμικὴ διαδικασία

καὶ ὄχι σὲ μιὰ στιγμὴ στὴν ἱστορία τοῦ ὑποκειμένου ἢ σὲ ἓνα συμβάν πού παθητικὰ ὑφίσταται ὁ ψυχισμός». Πρόκειται «γιὰ ἓνα εὐρὺ φάσμα καταστάσεων (...) ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ὅπου οἱ τραυματικὲς ἐπιπτώσεις στὴν ἱστορία τοῦ ὑποκειμένου ἀπῆλυσαν στὴ συνέχεια μιᾶς ἐπεξεργασίας τέτοιας ὥστε, πάντοτε στὸ ἐκ τῶν ὑστέρων, νὰ προέχει ἡ ὀργανωτικὴ ἢ δομοῦσα διάσταση τοῦ τραυματικοῦ ἔτσι ὅπως τὴν ἔκαναν γνωστὴ τὰ φροῦδικὰ κείμενα (...) ὡς τὶς περιπτώσεις ἐκείνες ὅπου γιὰ κάποιους λόγους τὰ τραύματα καὶ οἱ συνέπειές τους δὲν μπόρεσαν νὰ τύχουν τέτοιας ἐπολυωπικῆς ἐπεξεργασίας παραμένοντας ἐκτὸς ψυχικῶν διασυνδέσεων (...) καὶ συνέχισαν ὡς ξένα σώματα (...) τὴν δικὴ τούς χωριστὴ ζωὴ» (Γ. Κούριας, περ. Ἐκ τῶν ὑστέρων, τχ. 12, σ. 63).

Τὰ συλλογικὰ τραύματα, τὰ συνεπαγόμενα ἀπὸ ἀκραῖες καταστάσεις, καταστάσεις ὅπου ἐπιδιώκεται ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου στοχεύεται ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου ἀπειλεῖται ἡ σωματικὴ ἢ καὶ ἡ ψυχικὴ του ἀκεραιότητα εἶναι ἐξαιρετικὰ πολὺπλοκα γεγονότα καὶ ἀφοροῦν ὄχι μόνον μιὰ κατάσταση ἀλλὰ καὶ ἓνα ὑποκείμενο μέσα σὲ μιὰ κατάσταση.

Εἶχα ὀρισμένες ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴ χρῆση τῆς ἐννοίας τοῦ τραύματος, ὅπως τὸ συναντᾷμε στὴ στρατοπεδικὴ ψυχαναλυτικὴ βιβλιογραφία, ἢ σὲ πολλοὺς «ψυχαναλυτὲς τοῦ Ὀλοκαυτώματος», ὅσο καὶ στὴν ψυχιατρικὴ καὶ στὰ μετατραυματικὰ τῆς σύνδρομο ἀλλὰ καὶ λόγω τῆς κατάχρησης τοῦ ὅρου στὴν καθημερινότητα, στὰ Μέσα Ἑπικοινωνίας κ.λπ., ὥπου ἔπεσε στὰ χέρια μου ἓνα πολὺ πρόσφατο ἄρθρο τῆς Λωράνς Κάν (Laurence Kahn), γαλλίδας ψυχαναλύτριας μὲ ἀστραφτερὴ σκέψη, μὲ τὸν προκλητικὸ τίτλο «Ὅταν ἡ Shoah εἶναι ἓνα τραῦμα» καὶ ὑπότιτλο «καὶ ὁ πατέρας ἐξαφανίζε-

ται από την ψυχαναλυτική θεωρία». Τό κείμενό της έβαλε σέ λόγια την άπροσδιόριστη δυσφορία μου. Ή Λ. Κάν συζητάει την κλινική καί τή μεταψυχολογία πού άφορά στους έπιζήσαντες τών στρατοπέδων, ασκώντας κριτική σέ μιá ολόκληρη ψυχαναλυτική κίνηση μέ βάθος καί διάρκεια, πού έχει την τάση νά προσδιορίζει τόν φόνο, την καταστροφή, μέσα από την ύλικότητα τών γεγονότων, μέ άποτέλεσμα νά βρισκόμαστε μπροστά σέ μιá προαναλυτική έκδοχή του τραύματος, μέ την έννοια της επίδρασης τών πραγματικών καί άδιαμφισβήτητων γεγονότων, χωρίς τή συμμετοχή της δυναμικής του ψυχισμού, όπως τή γνωρίζουμε από τή φροϋδική θεωρία. Λέει λοιπόν γιά τίς «τραυματικές» αυτές παθολογίες:

Ή κλινικός προσδιορισμός τών νέων αυτών παθολογιών (έννοεί τίς τραυματικές καταστάσεις τίς συνδεόμενες μέ τή στρατοπεδική έμπειρία) άναφέρεται στά συφραζόμενα (contexte) ως αίτιες, σ'δε-τεροποιώντας σημασιολογικά την περιγραφή της ψυχικής κατάστασης, μέσω της έσκεμμένης είσαγωγής άντικειμενικών γεγονότων.

Μέ άλλα λόγια: παραμελείται ή ψυχική διάσταση υπέρ του γεγονότος, της έμπειρίας. Είναι λόγω του ειδικού βάρους του γεγονότος, λόγω του πρωτοφανούς του χαρακτήρα ή λόγω μιās κάποιας «άντιμεταδίδας» τών αναλυτών, λόγω τών δικών τους «άντιστάσεων», πού συμμετείχαν κι εκείνοι στή «συνωμοσία της σιωπής» πού γεννήθηκε όχι μόνο από την άδυναμία τών όμήρων νά πουν καί νά σκεφτούν την έμπειρία τους αλλά καί από την έπιθυμία της κοινωνίας νά μήν είπωθει τίποτα γι' αυτήν τή φρίκη.

Οι Ναζί έγκαινίασαν τή μέγιστη παράβαση (transgression) τών θεμελιακών άπαγορεύσεων του ανθρώπου, έπιτέθηκαν στή γεναλογία καί στά συστατικά θεμέλια της ύποκειμενικότητας θέλοντας νά ύποδουλώσουν τόν κόσμο μέσω της ριζικής άποβολής του «άλλου».

Στόχος τους ήταν ή πλήρης καί διά παντός στείρωση κάθε δυναμικού έβραϊκής γονιμότητας, γράφει ή Μπιάνκα Λεσεβαλιέ (Bianca Lechevalier): γονιμότητα στο έπίπεδο της σκέψης, της κουλτούρας αλλά κυρίως στή μετάδοση της ίδιας της ζωής.

Όμως κάθε έξάλειψη του ξένου, κάθε επίθεση στή γεναλογία του, έχει ως άφετηρία την κατάργηση τών μελών της ομάδας πού κυριαρχεί ως άτομα. Δέν ύπάρχει γενοκτονία χωρίς αυτήν την πά-ράσταση (figuration) της μάζας, σημειώνουν οι Ντάλιγκαντ καί Κόνιν (Daligand καί Conin).

Μ' αυτή την έννοια ό λαός τών έκλεκτών —οι «ά-ριοι» στην περίπτωσή μας— εμφανίζονται, σ' αυτή

τήν περίοδο της ιστορίας, καταργημένοι ως άτομο-κόητες, άπόντες από τόν έαυτό τους, από τίς συ-γκινήσεις, από την όδύνη, σέ πλήρη άγνοια του προσορισμού τους, της άκύρωσης της ύπαρξής τους, καταδικασμένοι, άλλοτρωμένοι. Ναυάγιο πνευματι-κό.

Ή ομάδα τών θυτών εμφανίζεται εδώ ως παρά-σταση στο θετικό (όπως στίς φωτογραφίες) της κα-τάργησης τών ανθρώπων στην ομάδα τών θυμάτων. Πρόκειται καί στίς δύο περιπτώσεις γιά μιá όρια-κή έμπειρία. Ή σχετική συμμετρία πού περιγράφω δέν σημαίνει ασφαλώς σύγχυση μεταξύ θυμάτων καί θυτών. Ούτε, βέβαια, σημαίνει ότι στην ουσία οι ναζιστές έκαναν στους άλλους ό,τι έκαναν στον έαυτό τους.

Μπορούμε όμως νά μιλάμε γιά μιá όριακή έμπει-ρία, καί ένδεχόμενο τραύμα άκόμη καί στή γενιά του καταστροφέα; Πρός τί μιá από κοινού προσέ-γηση τών δύο αυτών ασύμμετρων πόλων της κατα-στροφής; Στή γενιά τών θυμάτων αλλά καί στή γε-νιά τών θυτών. Θά προσπαθήσω νά άπαντήσω όσο μπορώ πιο συνοπτικά.

Ήν ό όρος έγκλημα κατά της ανθρωπότητας πού άποδόθηκε στίς ναζιστικές φρικαλεότητες —καί πού γιά πολλούς δέν ήταν ικανοποιητικός— έχει νόημα, είναι στο βαθμό πού άναφέρεται στην ανθρωπινή ύπόσταση/άνθρωπότητα (humanité) μέσα στον κα-θένα.

Στήν ανθρωπινή ύπόσταση στους Έβραίους, θύ-ματα μιās γενοκτονίας πού πριν τούς άφανίσει τούς όνόμασε υπάνθρωπους, τούς άφήρεσε την ανθρωπινή ιδιότητα. Στήν ανθρωπινή ύπόσταση στον άπόγονο τών ναζιστών; Θά έφταναν νά πώ: έγκλημα, σφαγή, της ανθρωπίνης ύπόστασης καί στους ίδιους τούς έγκληματίες του πολέμου, μέ την έννοια ότι ή ανθρωπινή ύπόσταση μέσα τους άφα-νίστηκε άνεπιστρεπті, άφου ούτε εκ τών ύστέρων δέν αναγνώρισαν τό έγκλημά τους.

Ή ανθρωπινή ύπόσταση άφανίστηκε, λοιπόν, άφήνοντας ένα τεράστιο έρωτηματικό, όχι μόνον ψυχολογικής ή πνευματικής, αλλά κυρίως ήθικης τάξης: Πώς ένας ολόκληρος λαός μετατράπηκε σέ έγκληματίες; Καί πώς διώνεται αυτή ή έγκληματι-κότητα στίς έπόμενες γενιές, στά παιδιά τών ναζί;

Μιά άπορία πού, παρά τίς άπόπειρες άπαντή-σεων πού κατά καιρούς προτείνονται, έχει νόημα νά παραμείνει άνοιχτή, νά διατηρηθεί ως άπορία, ένω θά εξακολουθοΰμε νά άναζητοΰμε άπαντήσεις. Ήν άπαντηθεί όριστικά, άν καταχωρηθεί μιá γιά πάντα, έκλογικευμένη καί τακτοποιημένη, άν τό ζήτημα κλείσει, θά έχουμε κάθε λόγο ν' άνησυ-χοΰμε.

Βρισκόμαστε ήδη αυτή τή στιγμή σέ έναν προ-βληματισμό πού άφορά τή δεύτερη γενιά, τούς άπογόνους. Οι γονείς τών Έβραίων της λεγόμενης

δεύτερης γενιάς («μετά τόν Κατακλυσμό» τούς είπαν όρισμένοι, «παιδιά του Νώε» τούς όνόμασαν άλλοι, διατυπώσεις που συνδέουν τήν Καταστροφή με τή φροϋδική «πρωταρχική σκηνή») στερηθήκαν τήν ανθρώπινη ιδιότητά τους από τούς γονείς τών σημερινών Γερμανών. Ή ανθρώπινη ύπόσταση στους πρώτους πληγώθηκε, άκρωτηριάστηκε και στην πλειοψηφία τήν αφάνισαν οι δεύτεροι, αυτοί οι «συνηθισμένοι –καθημερινοί– άνθρωποι», όπως συνηθίζουμε νά τούς όνομάσουμε πιά...

Όπως είναι γνωστό, μετά τόν πόλεμο έπιχειρήθηκε νά δοθούν άπαντήσεις στο έρώτημα πώς γίνεται κανείς ένοχος, σωτήρας ή θεατής αυτής της ιστορίας. Νά σκιαγραφηθεί τό ψυχολογικό και κοινωνικοπολιτισμικό προφίλ της καθεμιάς απ' αυτές τις κατηγορίες.

Οι γνωστότερες ύποθέσεις όσον άφορά τούς ναζί μάς λένε ότι έπρόκειτο για «συνηθισμένους ανθρώπους», μέ άλλα λόγια ότι ή ψυχοπαθολογία τους τοποθετείται, έν γένει, στο πλαίσιο του «φυσιολογικού». Μήπως θά πρέπει νά έπαναπροοδιορίσουμε τήν έννοια του «φυσιολογικού», του «συνηθισμένου»;

Αν δέν μπορούμε νά διακρίνουμε εκείνους που είναι δυνατόν νά διαπράξουν μία γενοκτονία (ή εκείνους που θά άντιστέκονταν σ' αυτήν) αναρωτιέται ο Ντάν Μπαρόν (Dan Baron), μέ φαινομενική άφέλεια, πώς είναι δυνατόν νά λάβουμε μέτρα για νά προφυλαχθούμε από μία άνάλογη καταστροφή στο μέλλον;

Μελέτες του ναζιστικού φαινομένου από ιστορικούς (άπλουστεύω και σχηματοποιώ) μάς έξηγοούν πώς ή ναζιστική γραφειοκρατία, και τό σύστημα κατήχησης και προπαγάνδας που διέθετε και τό όποιο όριζε τά θύματα ως ύπανθρώπους, πραγματοποίησε τόν συλλογικό –ή μάλλον τόν μαζικό, μέ τήν έννοια του άδιαφοροποίητου– φόνο. Οι κοινωνιολόγοι τονίζουν κυρίως τή δύναμη του δεσμού μεταξύ άρχηγού και ομάδας. Οι ψυχαναλυτές μιλούν για μία ψυχική διχοτόμηση (clivage) που έξηγει πώς οι εκτελεστές ήταν σε θέση νά έξακολουθούν νά έξοντώνουν Έβραίους και άλλους διατηρώντας τήν «άνθρωπιά» τους μέσα στο οικογενειακό τους περιβάλλον.

Αντιλαμβάνεστε ότι όλες αυτές οι προσεγγίσεις, οι έρμηνείες, δέν είναι έπαρκείς. Και δέν είναι έπαρκείς διότι αν μάς έπιτρέπουν νά καταλάβουμε πώς φυσιολογικοί άνθρωποι μπόρεσαν νά διαπράξουν τέτοιες ωμότητες χωρίς νά θυσιάζουν σε ένα συναισθηματικό άπόγνωση στην διάρκεια της ναζιστικής περιόδου, δέν έξηγοούν καθόλου τί έμπόδισε αυτούς τούς ανθρώπους νά άναγνωρίσουν τήν ένοχή τους μετά τή λήξη του πολέμου.

Ο φόβος της τιμωρίας, θά πείτε. Σύμφωνα. Όμως ο τοίχος που προστάτευε τήν ήθική τους υπαρ-

ξη πώς είναι δυνατόν νά μήν απέκτησε τήν παραμικρή ρωγή; Και τά παιδιά τους, πώς έξησαν τό παρελθόν τών πατεράδων τους; Πώς αυτό έπενεργεί στη ζωή τους, 40 χρόνια μετά, αν έπενεργεί...

Μέ άφετηρία αυτά τά έρωτήματα, ο ψυχολόγος Ντάν Μπαρόν, Ίσραηλινός ο ίδιος, έβραιογερμανικής καταγωγής, έκανε μία σειρά συνεντεύξεις (γύρω στις 50) μέ παιδιά άξιωματούχων ναζί που οι γονείς τους είχαν άμεση έμπλοκή στην «Τελική Λύση». Μέ άντιφατικά συναισθήματα που έφταναν από τόν φόβο, τόν τρόμο ως και τήν ένοχή που ο ίδιος ένας Έβραίος ο όποιος είχε επί χρόνια έργαστεί ως κλινικός ψυχολόγος μέ έπιζήσαντες και άπογόνους έβραίων όμήρων, θά συναντούσε τά παιδιά τών δημίων τους.

Η άμφιθυμία ήταν έντονη σε όλα τά στάδια της έρευνάς του. Ο φόβος ότι θά ανακάλυπτε άπέναντί του «συνηθισμένους ανθρώπους» τόν παρέλυε. Κάποια στιγμή άντιλαμβάνεται πώς εκείνο που ο ίδιος άναζητούσε σ' αυτούς τούς ανθρώπους ήταν ένα σημάδι που θά έδειχνε ότι είχαν στρατευθεί σε μία μακρόχρονη άτομική προσπάθεια άνάλυσης της έμπειρίας τους. Ένοιωθε ότι βρίσκεται σε γνώριμο έδαφος όταν συναντούσε ένα τέτοιο σημάδι, και ήταν βαθύτατα άναστατωμένος όταν δέν τό έβρισκε. Θά περάσει άρκετός καιρός ώσπου νά μπορέσει νά πεί ότι ή έργασία του μαζί τους ήταν μία από κοινού άναζήτηση της αλήθειας.

Δέν θά έπεκταθώ στο ύλικό τών συνεντεύξεων που παραθέτει στο διβλίο του, και που έχουν μεγάλο ένδιαφέρον, θά σταθώ μόνο σε δύο συμπεράσματά του.

Τό 1ο, τό όνομάζει *κρυφή πλευρά του νοϋ*, και έκφράζει κάτι άνάλογο μέ τούς άσυνείδητους ψυχικούς μηχανισμούς της άρνησης, της άπώθησης, δηλαδή πληροφορίες –παραστάσεις– και συγκινησιακό ύλικό, που έχουν άποσυρθεί από τή συνείδηση. Η συναισθηματική άπομόνωση αυτών τών παιδιών (σήμερα από 45 ως 65 έτών) μέσα στην οικογένεια και στην κοινωνία, οι έπιθέσεις που όρισμένοι απ' αυτούς δέχτηκαν, ο φόβος ότι είναι φορείς μιας κακοποιού και άνώμαλης φύτρας, τά συγκρούμενα συναισθήματα προς τούς πατεράδες τους, τούς έμπόδισαν νά έλευθερωθούν από τό παρελθόν και νά στραφούν στο μέλλον.

Τό 2ο σημείο, όνομάζεται *άναζήτηση της αλήθειας*. Πρόκειται για μία μακρόχρονη έργασία που θά τούς έπιτρέψει νά γυρίσουν τήν πλάτη στην έξημερωμένη και παραμορφωμένη μαρτυρία τών γονιών τους, στην σιωπή τους (και σε ό,τι έπέτρεψε νά άναπτυχθεί στην φαντασία τών παιδιών), ώστε νά συνειδητοποιήσουν τό παρελθόν και τή σημασία του κυρίως για όσους υπέφεραν απ' αυτό, για τά θύματα τών πατεράδων τους. Μέ άλλα λόγια, μεταφράζω: νά άπαλλαγούν βαθμαία από μία ένοχή

πού τούς βαραίνει, ακριβώς επειδή δεν τήν ανέλαβαν οι πατεράδες τους, για να είναι σε θέση να αναλάβουν τη δική τους ιστορική ευθύνη.

Η συνέχεια των εργασιών του Ντάν Μπαρόν έχει ένα ειδικό ενδιαφέρον. Σχεδόν τυχαία γεγονότα θά φέρουν αρχικά σε επαφή μία ομάδα απογόνων Εβραίων, θυμάτων του ναζισμού με μία ομάδα απογόνων αξιωματούχων ναζιστών. Οι δύο ομάδες αποφασίζουν να συναντιούνται, σε ένα ήμιθεραπευτικό πλαίσιο, έχοντας κατά νου τη δυνατότητα οικοδόμησης «κοινωνικών δεσμών πέραν της σιωπής». Διότι εξαρχής διαπιστώνεται ότι και οι δύο πλευρές έχουν μεγαλώσει μέσα σε μία «συνωμοσία σιωπής».

Είναι γνωστό πόσο δύσκολο είναι να προστατευθούν τα παιδιά από μνήμες που οι γονείς άπωθούν. Όσο αυτές οι εμπειρίες αποσιωπούνται, όσο δεν εξιστορούνται, αποκτούν μεγαλύτερη ισχύ για την επόμενη γενιά. Παραδόξως το μοντέλο της σιωπής «μεταδίδει» το περιεχόμενό του με ισχυρότερους τόνους, μέσω φαντασιώσεων, φόβων και όνείρων.

Επίσης, τα παιδιά αυτά —όλα τα παιδιά— είναι εξαιρετικά ευαίσθητα στην ανάγκη των γονιών τους για σιωπή. Έτσι, ένα είδος διπλού τοίχου υψώθηκε ανάμεσα στις δύο γενιές: οι γονείς ύψωσαν έναν τοίχο για να περιφράξει τα δικά τους άγχη σε σχέση με τη φρίκη που διέπραξαν ή υπέστησαν και τα παιδιά αντέδρασαν χτίζοντας τα δικά τους τείχη. Οι γονείς δεν μιλούν και τα παιδιά δεν ρωτούν. Αν ή μία από τις δύο πλευρές θελήσει να ανοίξει ένα παράθυρο στον τοίχο της, βρίσκεται αντιμέτωπη με τον δεύτερο τοίχο. Ο διπλός αυτός τοίχος παρατηρείται και στις δύο ομάδες, αν και το περιεχόμενο των αποσιωπημένων εμπειριών είναι πολύ διαφορετικό. Μία μικρή διαφορά: ενώ στην εβραϊκή ομάδα συχνά ή χαμένη επικοινωνία μεταξύ πρώτης και δεύτερης γενιάς «επιδιορθώνεται» μερικώς από την τρίτη γενιά (τά εγγόνια βοηθούν τούς παππούδες τους να μιλήσουν για την εμπειρία τους), στη γερμανική ομάδα ή σιωπή περνάει και στην τρίτη γενιά.

Οι συναντήσεις των δύο ομάδων στη Γερμανία και στο Ισραήλ έφεραν στο φως ψυχολογικές συμμετρίες μεταξύ των απογόνων χωρίς να αποσιωπάται ούτε στιγμή ή ήθικη ασυμμετρία μεταξύ θυμάτων και θυτών στην προηγούμενη γενιά. Τό ζήτημα της συμφιλίωσης και της διαβάθμισης της οδύνης (ποιός υποφέρει περισσότερο από τις επιπτώσεις της καταστροφής) καθώς και ο άπλουστευτικός διχασμός «καλού-κακού» ξεπεράστηκαν —όχι χωρίς δυσκολίες— δίνοντας τη θέση τους σε πλουσιότερα συναισθηματικά και ιστορικά νοήματα.

Μέσα από τις προσωπικές τους διαδρομές τα μέλη αυτής της ομάδας, Γερμανοί και Εβραίοι, απόγονοι των θυμάτων και των θυτών, επαναπροσδιό-

ρισαν την κοινή τους μνήμη, ξεχωριστή για κάθε ομάδα επαναπροσδιορίζοντας έτσι κα τη φρίκη του ναζισμού.

Όσο για τον Ντάν Μπαρόν συνεχίζει να εργάζεται στο χώρο της συμφιλίωσης, με την τρίτη γενιά των Γερμανών, και παράλληλα, στο Ισραήλ, με ομάδες Ισραηλινών και Παλαιστινίων.

Θά αναφερθώ τώρα, πίο συγκεκριμένα σε κάποιες όψεις εκείνου που συνιστά τό τραύμα των Εβραίων. Είναι γνωστό ότι μετά τον πόλεμο, ή σιωπή, ή απώθηση και ή άσυνείδητη άρνηση ακολούθησαν τά γεγονότα. Επιζώντες, ένοχοι και θεατές αυτής της ιστορίας προσπάθησαν να ζήσουν μία «φυσιολογική» ζωή, άπωθώντας προσωρινά την εμπειρία τους και τις ψυχολογικές της συνέπειες. Σάν να έπρεπε να ληφθούν κατ' αρχήν κάποιες αποστάσεις απ' αυτή την ιστορία, σάν να άπειλούσε μία κακοήθης μόλυνση όποιον τολμούσε να την κοιτάξει από κοντά.

Η φυσιολογικότητα και τό ψευδοεπιχείρημά της είχαν μία άμεση λειτουργικότητα: αυτοί οι άνθρωποι μπόρεσαν να λειτουργήσουν στη μεταπολεμική κοινωνία και να φροντίσουν τη φυσική τους επιβίωση χωρίς να τούς υπενθυμίζεται τό παρελθόν. Η λιγότερο άμεση ψυχολογική διαδικασία του πένθους των νεκρών, ή διεργασία του συναισθήματος άνημπόριας και άπειλης, ο επαναπροσδιορισμός της προσωπικής ήθικης του καθενός, ή αποκατάσταση της έμπιστοσύνης και της πίστης στον εαυτό και στους άλλους έπρεπε να αναβληθεί περιμένοντας καλύτερες μέρες. Καλύτερες μέρες, ιδιαίτερα στις συνθήκες του Ψυχρού Πολέμου, σήμαινε στην ουσία ότι ή διεργασία αυτή άναβαλλόταν για τις επόμενες γενιές.

Οι ψυχαναλυτικές μελέτες για τό συλλογικό τραύμα του Όλοκαυτώματος είναι σχετικά πρόσφατες τουλάχιστον στη Γαλλία (ή άμερικανική βιβλιογραφία αναφέρεται ήδη από τη δεκαετία του '70 σ' αυτό τό ζήτημα). Κάποια θέματα ώστόσο φαίνεται να επανέρχονται στις μαρτυρίες και στο κλινικό ύλικό των ψυχαναλυτών και άλλων θεραπειών που εργάστηκαν με έβραίους όμήρους και με τούς απογόνους τους. Πολλοί επίζησαντες διακατέχονται από ένα συνάισθημα άνοίκειου που έχει γίνει πιά μέρος του εαυτού τους, όπως άνοίκειο και άνησυχητικό ήταν άλλοτε τό περιβάλλον των στρατοπέδων. Έκτοτε έχουν ένα διαρκές αίσθημα άνησυχίας και έλλειψης σιγουριάς.

Ορισμένα «κατάλοιπα» που άφησαν φρικιαστικές σκηνές στη διάρκεια του έγκλεισμού παρομοιάζο-

νται μέ «ραδιενεργά ίχνη». Πρόκειται για σκηνές που δέν μπόρεσαν νά παρασταθοῦν καί νά συμβολοποιηθοῦν, πού ένσωματώθηκαν ώστόσο από τό ύποκείμενο χωρίς τό ίδιο νά έχει συνείδηση.

Η Ilse Grubrich-Simitis στό έξαιρετικά ένδιαφέρον ἄρθρο της «Από τή συγκεκριμενοποίηση στή μεταφορικότητα», πού δημοσιεύθηκε τόν Δεκέμβριο 2004 στό περ. Έκ τῶν ὑστέρων, μιλάει γιά βλάβη στήν ἐγωτική λειτουργία τοῦ «μεταφέρειν» σέ ἐπιζῶντες τῶν στρατοπέδων, ἡ ὁποία ἐξάλλου μεταδίδεται καί στή δεύτερη γενιά.

Τό ζήτημα τοῦ πένθους εἶναι κεντρικό καί έχει μιά ιδιαιτερότητα. Πρόκειται γιά μιά διαρκή διαδικασία πένθους, ἕνα πένθος πού δέν κλείνει, καί πού ἀντιστοιχεί στούς νεκρούς ὁλόκληρης τῆς ἀνθρώπινης κοινότητας στήν ὁποία ἀνήκει ὁ ἐπιζήσας. Αυτό τό ἀτελείωτο πένθος μπορεῖ νά ἰδωθεῖ καί ὡς ἄμυνα στίς συνθήκες ἐγκλεισμοῦ, στήν ἐμπειρία τοῦ στρατοπέδου, σάν μιά «φυσιολογική ἀντίδραση» σέ μιά μή φυσιολογική κατάσταση. Θά πρέπει ἴσως νά ὑπενθυμίσουμε ὅτι οἱ ἐκτοπισμένοι στό στρατόπεδο δέν εἶχαν τή δυνατότητα —τήν πολυτέλεια— νά ἔχουν ἀντιδράσεις ὀξέος πένθους (deuil aigu) γιά τούς θανάτους τῶν διπλανῶν τους, συγγενῶν καί συντρόφων.

Ἡ ἐπιβίωση στό στρατόπεδο ἐπιβάλλει τή μοναξιά, ἀπαγορεύει τίς νοσταλγίες, ἀποκλείει τίς μνήμες τρυφερότητας. Ἡ ἐμπιστοσύνη δεσμεύεται ἀπό τήν ἀπειλή ἐπικείμενων χωρισμῶν. Ὁ ἐγκλεισμένος, προκειμένου νά ἐπιβιώσει, ἔπρεπε νά ἀπεπενδύσει τούς ἄλλους καί νά ἐπικεντρώσει ὅλες τίς λιθιδινικές του ἐνορμήσεις στόν ἑαυτό του, παλινδρομώντας ψυχικά σέ ἀρχαῖα ἐπίπεδα. Ἐτσι τό πένθος ἔμεινε ἐντός παρενθέσεως καί δέν ἔπανε νά γεννᾷ συναισθήματα ἐνοχῆς.

Βέβαια τό ζήτημα τῆς ἐνοχῆς εἶναι ἀρκετά πολυπλοκο διότι ἡ ἐνοχή μπορεῖ νά μήν εἶχε νόημα σέ ἕναν κόσμο χαοτικό, «ψυχωτικό» τόν ὀνομάζει ἡ Ilse Grubrich-Simitis, σάν ἐκεῖνο τῶν στρατοπέδων, ὅπου δέν ὑπῆρχε καμία δυνατότητα ἐπιλογῆς, ἔχει ὅμως ἕναν μνημόσυνο χαρακτήρα, ὡς ἔκφραση τῆς ἀφοσίωσης στούς νεκρούς, καί ὀρισμένες φορές μάλιστα εἶναι ὁ μόνος τρόπος νά κρατηθεῖ στόν ἐπιζήσαντα τό αἶσθημα ὅτι ἀνήκει στή συγκεκριμένη συλλογικότητα.

Εἴπαμε προηγουμένως ὅτι οἱ ναζί παραβίασαν τούς Θεμελιώδεις Νόμους τοῦ Ἀνθρώπου. Στά στρατόπεδα οἱ ναζί δέν παραβιάζουν πλέον: σ' ἕναν κόσμο χωρίς ἀξία οὔτε νόμο, ἡ παραβίαση δέν ἔχει πιά κανένα νόημα παρά μόνον γιά ἐκείνους τῶν ὁποίων οἱ ἀξίες δέν ἐσφάγησαν.

Οἱ ἐκτοπισμένοι, ἔχοντας παρακολουθήσει σκηνές φρίκης, εἶναι σάν νά διέπραξαν οἱ ἴδιοι τήν παραβίαση: στήν κατάβασή τους στόν Ἄδη εἶδαν αὐτό πού δέν πρέπει κανεῖς νά δεῖ. Ἐχοντας, παρά τή

θέλησή τους, παραβιάσει αὐτό τό ταμπού, νοιώθουν ἐνοχοὶ ἀκριβῶς ἐπειδή ὑπῆρξαν μάρτυρες.

Συναισθήματα ἐνοχῆς γέννησαν ἐπίσης καί ὀρισμένοι μηχανισμοί ἄμυνας, προστασίας τοῦ ψυχισμοῦ, πού υἱοθετήθηκαν στήν περίοδο τοῦ ἐγκλεισμοῦ ὅπως ἡ «συναισθηματική ἀναισθησία». Σύμφωνα μέ ὀρισμένους μελετητές αὐτό τό ἀτέλειωτο πένθος εἶναι δυνατόν νά ξεπερασθεῖ μέσα ἀπό μιά διαδικασία «ἱστορικοποίησης» ὅπου ὁ διασωθείς θά ἐπιχειρήσει νά «ὑπερβεῖ» τό προσωπικό του δράμα ἐντάσσοντάς το στό ἱστορικά του συμφραζόμενα.

Τό ἀδιάκοπο αὐτό πένθος εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετο μέ τό ἀδύνατο πένθος (deuil impossible) τῆς γερμανικῆς κοινωνίας, συνδεδεμένο μέ μιά πλήρη ἀπώθηση, ἢ μᾶλλον μέ τήν ἄρνηση, καί μέ μιά ὑπερεπένδυση στήν οἰκονομική ἐπιτυχία.

Σ' αὐτό τό σημεῖο θά διακόψω γιά νά διαπιστώσω ὅτι ἐνῶ καλοῦμαι νά μιλήσω γιά τή δεύτερη γενιά, γιά τούς ἀπογόνους, ὅπως βλέπετε, γλιστράω συνεχῶς στήν πρώτη γενιά, στούς ἐπιζήσαντες.

Τί εἶναι ἐκεῖνο πού μᾶς στρέφει διαρκῶς πρὸς τά πίσω; Ἐνα εἶδος μαγείας (fascination), ἕνας μαγνητισμός πού μπορεῖ νά ἀσκεῖ στόν καθέναν ἡ φρίκη αὐτῆς τῆς περιόδου ἡ ὁποία κληρονομήθηκε δεύτερο χέρι; Ἡ μήπως θρῆσκόμεστε ἤδη στήν περιοχὴ τῆς δεύτερης γενιάς, τῶν κληρονόμων, πού ἡ τραυματική ἐμπειρία τους μεταδόθηκε ὅπως τούς μεταδόθηκε (μέσα ἀπό σιωπές, χάσματα, μισόλογα...). Ἀπ' ὅ,τι φαίνεται τά ὅρια εἶναι ἀρκετά ρευστά. Εἴτε τό θέλουμε εἴτε ὄχι ἐκεῖνο πού σφράγισε τήν προηγούμενη γενιά ἀφορᾷ καί τίς ἐπόμενες γενιές.

Συχνά ἡ πρώτη γενιά δέν ἐκδηλώνει συμπτώματα ἡ ἐμφανῆ ἐνοχλήματα, μοιάζει ἐντελῶς προσαρμοσμένη. Μποροῦμε ὅμως νά διακρίνουμε τά τραύματα τῆς στή δεύτερη γενιά, διαπλεκόμενα μέ τήν ξεχωριστή, ἀτομική ἱστορία τοῦ καθενός, σύμφωνα μέ τή δυναμική τῶν ταυτίσεων μέ τούς δύο γονεῖς.

Ἡ N. Zadjé, ἐθνοψυχολόγος, μιλώντας γιά τό τραῦμα στή δεύτερη γενιά Ἑβραίων λέει: καθὼς τό σήμερα, ἀντικειμενικά, ἔχει γιά πολλές ὁμάδες Ἑβραίων ἐλάχιστη σχέση μέ τό χθές (ἀναφέρεται στίς κοινότητες πού ἀφανίσθηκαν σχεδόν ὁλοκληρωτικά) τό μόνο σημεῖο σύνδεσης τῆς δεύτερης γενιάς μέ τήν πρώτη —ὡς πρὸς τήν ἐβραϊκότητα τουλάχιστον— εἶναι παραδόξως ἕνα σημεῖο συρραφῆς, δηλαδή ἡ σύνδεση εἶναι τό ίδιο τό τραῦμα. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ σύνδεση μοιάζει νά γίνεται στό σημεῖο τῆς ρήξης. Ἐξάλλου τό τραῦμα εἶναι ἕνας τρόπος σύνδεσης ἐκείνου πού εἶναι ἀσύνδετο στό ἐπίπεδο τοῦ νοήματος καί τῆς συμβολοποίησης. Καί οἱ ἀκραῖες ἐμπειρίες εἶναι τραυματικές ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολο νά συμβολοποιηθοῦν. Τί γίνεται τότε μέ αὐτές τίς θανατηφόρες περιοχές, τίς περιοχές ἀνυπαρξίας, τίς περιοχές ἐκείνες πού δέν μποροῦν νά παρασταθοῦν καί νά ὀνομαστοῦν;

Τίς κληρονομούν «αχώνευτες» οι επόμενες γενιές. Και αυτό που παραλαμβάνουν οι επόμενες γενιές δεν είναι τραυματικό επειδή συνιστά ένα ατύχημα της ζωής ή της Ιστορίας, αλλά, κυρίως, επειδή αφορά μία εμπειρία που αγγίζει τα όρια του ανείπωτου.

Η Λ. Κάν διατρέχει με κριτική ματιά τις διαφορές κλινικές και θεωρητικές απόψεις που κυκλοφόρησαν στον ψυχαναλυτικό χώρο εδώ και 40 χρόνια, ξεκινώντας από «τό σύνδρομο του επιζήσαντος» που τό 1963 ήταν ήδη μία ξεχωριστή κλινική οντότητα, ένα σύνδρομο μη αναστρέψιμο, μη επιδεχόμενο θεραπευτική προσέγγιση.

Ένα από τα κοινά χαρακτηριστικά των απόψεων στις οποίες αναφέρεται, είναι η συγκέντρωση σε ένα ενιαίο πεδίο μίας μεγάλης ποικιλίας συμπτωμάτων και όδυνων, με βάση τα ιστορικά συφραζόμενα. Μέ άλλα λόγια ο επιζήσας γίνεται τό άμεσο προϊόν ενός προσδιορισμού που βασίζεται στο ιστορικό του. Προσδιορίζεται, δηλαδή, από την ιστορική γνώση των γεγονότων που συνειρμικά δεν είναι πλέον στη διάθεσή του και τό όποια έμεις γνωρίζουμε μέσω έξωτερικών μαρτυριών, γραπτών ή προφορικών.

Τί συνέπειες έχει αυτή η περιοριστική αναγωγή της «Shoah» σε ένα τραύμα; Ή, όπως λέει ο Ίμρε Κέρτες (Imre Kertesz), για ποιο γεγονός πρόκειται; Πώς μπορούμε νά τό συλλάβουμε χωρίς νά τό τετραγωνίσουμε σε μία σημειολογία εισαγόμενη από τόν ιστορικό λόγο; Και πώς θά αποφύγουμε νά τό εντάξουμε σε μία άπλουστευτική θεωρία του τραύματος;

Είναι σάν η άκραία αυτή εμπειρία νά τίναξε στόν άέρα, νά διέλυσε, μερικά ή συνολικά, τή λειτουργία του ψυχικού όργάνου και μαζί μ' αυτήν και τή φροϊδική μεταψυχολογία. Είναι σάν «ή ψυχάνάλυση, αντιμετώπιση στο γκρέμισμα των χειραφετημένων αναπαραστάσεων ενός πεπρωμένου προικισμένου με νόημα, νά παρατείνεται με μία κίνηση από κάθε φιλοδοξία νά υποστηρίξει τήν ύπόθεση μίας πολύπλοκης ψυχικής ζωής, εξαρθρώνοντας από τή λειτουργία της γλώσσας τή δυνατότητά της νά πλάθει ακούραστα, και χάρη στην απώθηση, χάρη στο σθήσιμο του φόνου, αναρίθμητες επιστροφές εκείνου που στο βάθος πρέπει νά μείνει μη αναγνωρίσιμο».

Τέλος η Λ. Κάν μιλάει για τή δική της θεώρηση και κλινική προσέγγιση επιστρέφοντας τή φροϊδική θεωρία του τραύματος ως μεθύστερο, και στην «άπώθηση» που άχρηστεύεται στις θεωρήσεις αυτές, καθώς και στην «πρωτογενή καταστροφικότητα», στην «ένόρμηση του θανάτου», αλλά και στη «λίμπιντο», που κι αυτή μοιάζει νά εξαιρείται,

σάν νά ήταν άπρεπές νά συνυπάρχει με τίς φρικαλεότητες της Ιστορίας. Όμως τότε πώς επιβίωσαν αυτοί οι άνθρωποι;

Η Λ. Κάν προτείνει τήν επανασύσταση εντός της θεραπείας ενός πλαισίου ένσυναίσθησης (empathie) [άκριβώς λόγω της αποδιοργάνωσης της διαδικασίας ένσυναίσθησης στα στρατόπεδα] που θά επιτρέψει στόν επιζήσαντα νά ανασυνθέσει μία συνεκτική και πλήρη αυτοβιογραφική αφήγηση της εμπειρίας του. Τό ίδιο ισχύει και για τόν απόγονό του. Αν τό τραύμα είναι εκείνο τό όποιο δεν μπορεί νά καταλάβει ο επιζήσας ενώ ταυτόχρονα τόν καταλαμβάνει τόσο ολοκληρωτικά που έμποδίζει κάθε δεσμό ένσυναίσθησης με τό παιδί του, ή επιστροφή της εμπειρίας του γονιού στο παιδί οδηγεί αυτό τό παιδί νά «όνειρεύεται» τήν εμπειρία του γονιού, δηλαδή «νά προσπαθεί νά άφομοιώσει μία σημασία που του μεταδόθηκε χωρίς νά έχει γίνει κατανοητή». Μέ άλλα λόγια στα παιδιά των επιζώντων βλέπουμε ένα είδος διαπερατής μεμβράνης ανάμεσα στο παιδί και τή μητέρα, που άπαγορεύει τόν άποχωρισμό του παιδιού από τόν γονιό. Τό παιδί ζητά διαρκώς μία ένσυναίσθηση από τή μητέρα τήν όποια όμως δεν παίρνει λόγω των ναρκισσιστικών έλλειμμάτων της μητέρας, αλλά και τό ίδιο βρίσκεται σε μία θέση ένσυναισθανόμενου άκροατή που προσπαθεί νά έρμηνεύσει αυτό που θά έμενε στα σκοτάδια μίας τεμαχισμένης μνήμης.

Αν ή ψυχαναλυτική θεωρία του τραύματος έχει νόημα εδώ, αυτό μπορούμε νά τό δούμε στη δεύτερη γενιά. Και σ' αυτό τό σημείο η Λ. Κάν εισάγει μία πρωτότυπη θέση μιλώντας για τό ξεδίπλωμα των δύο χρόνων του τραύματος σε δύο γενιές.

Για τόν γονιό που έζησε στα στρατόπεδα ή εμπειρία υπήρξε τόσο καταστροφική που συχνά αναζητάμε μάταια τόν δεύτερο χρόνο του τραύματος, τό μεθύστερο, που ίσως μπορέσει νά φέρει τό τραύμα πιο κοντά στη συνείδηση. Ένώ στο παιδί του επιζήσαντα, ή επανάληψη της εμπειρίας μέσα στη σχέση με τή μητέρα άποκαθιστά τή δυνατότητα της έρμηνείας.

Βλέπουμε ότι σύμφωνα μ' αυτή τήν άνάγνωση οι γονεϊκές φιγούρες μεταφέρονται άποκλειστικά στη μητρική φιγούρα, διότι στο ναζιστικό σύμπαν ή πατρική τάξη έχει άποτύχει νά λειτουργήσει προστατευτικά. Ο πατέρας έχει χάσει τή θέση του ως φύλακας του νόμου αφήνοντας τή μητρική εικόνα νά κυριαρχεί σε μία παντοδυναμία που έχει δύναμη ζωής και θανάτου.

Φτάνουμε στο τέλος αυτής της παρουσίασης που φιλοδοξούσε νά δώσει στοιχεία ενός προβληματι-

ομοῦ σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τίς διαγενεαλογικές ἐπιπτώσεις, τῆς γενοκτονίας τῶν Ἑβραίων στίς ἐπόμενες γενιές.

Ἡ διεργασία αὐτῶν τῶν ἐπιπτώσεων, προσωπική καί συλλογική, τόσο στούς ἀπόγονους τῶν διασωθέντων Ἑβραίων, ὅσο καί στούς ἀπόγονους τῶν ναζιστῶν εἶναι ἴσως «τό ζήτημα ἐκεῖνο πού τοὺς συνιστᾷ ὑποκείμενα» θά μπορούσαμε νά ποῦμε παραφράζοντας τόν Ζ. Λακάν. Ὑποκείμενα τῆς Ἱστορίας θά λέγαμε, γιά νά ἐλθουμε καί στό ζήτημα τῆς ἱστορικής εὐθύνης.

Ἡ Ν. Zaltzman μιλάει γιά τήν καθολικότητα αὐτοῦ τοῦ τραύματος τό ὁποῖο κληρονόμησε ὁλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα, καί τονίζει τήν ὑποχρέωση μιᾶς ψυχικῆς ἐργασίας: «μόνο τό ἀτομικό ἔργο τῆς *Kulturarbeit* –τῆς ἐργασίας τοῦ πολιτισμοῦ– μέ τή δύναμη πού ἔχει νά μετασχηματίζει τήν ἀνθρώπινη πραγματικότητα μπορεῖ νά προσφέρει δόξηια στό πλήγμα, ὄχι πάντως νά τό γιατρέψει μέ τήν ἔννοια τῆς κατάργησής του».

Ἀναζητώντας ὁ καθένας τόν προσωπικό του λόγο γιά τή φρίκη τοῦ παρελθόντος τῶν γονιῶν καί

τῶν παππούδων του, ὅπως καί τῆς συλλογικότητας στήν ὁποία βρέθηκε νά ἀνήκει, παλεύει κατά τῆς βαρβαρότητας καί τῆς φρίκης, μέσα του καταρχήν, παλεύει δηλαδή ἐναντίον ἐκείνου πού στερεῖ τό ἀνθρώπινο ὑποκείμενο ἀπό ὅ,τι τό συνιστᾷ ὡς ὑποκείμενο (Ο. Oppenheim).

Dan Baron, *L' heritage infernal*, Éditions, Eshel, Παρίσι, 1991.

L' ange exterminateur, συλλογικό, Revue de l' Université de Bruxelles, Cerisy, 1993.

Nathalie Zajde, «Souffle sur tous ces morts et qu' ils vivent», ed. *La pensee sauvage*, 1993.

Nathalie Zaltzman, *De la guérison psychanalytique*, PUF, 1998.

Penser/Rever, «Retours sur la question Juive», Editions de l' Olivier, printemps 2005.

Ἐκ τῶν ὑστέρων, τεύχη 11 καί 12, «Πεπωμένα τοῦ τραυματικοῦ», Ἑξάντας.

